

ти. Подано оригінальні тексти некрологів у пам'ять унікальної особистості М. С. Бокаріуса в зарубіжних профільних наукових журналах.

Ключові слова: видатний учений М. С. Бокаріус, судова медицина, криміналістика, судово-медична експертиза.

PERSONALITY OF HONORED PROFESSOR N. S. BOKARIUS IN REVIEWS OF HIS FOREIGN CONTEMPORARIES

Lisovyi V. M., Kliuiev O. M., Olkhovskiy V. O., Hubin N. V.

The paper is devoted to eighty fifth year from the death of the brightest representative of Kharkov Medical School, prominent forensic doctor and criminalist, head of the Department of Forensic Medicine of Kharkov Medical Institute (now – Kharkiv National Medical University), founder of Kharkiv Research Institute of Forensic Expertise – Honored Professor Nikolai Sergeievich Bokarius. A lot of work is devoted to the contribution of N. S. Bokarius in the development of domestic science. Contemporaries, numerous disciples and followers dignity appreciated his outstanding scientific, pedagogical and organizational talents. After the death of N. S. Bokarius, obituaries in the memory of his unique personality were published in many domestic and foreign specialized scientific journals. Separate copies of foreign magazines are kept in the archives of the Department of Forensic Medicine, Medical Jurisprudence of Kharkiv National Medical University. They are Cuban journal «Revista de Medicina Legal de Cuba» (1931) with article of I. Castelanos «Prof. N. Bokarius», Belgian journal «Internacia Medicina Revuo» (1932) with a photograph of N. S. Bokarius with students and brief information about his death, Argentine journal «Archivos de Medicina Legal» (1932) with obituary «Profesor N. S. Bokarius», Brazilian journal «Archivos da Sociedade de Medicina Legal e Criminologia de S. Paulo» (1932) with obituary «Professor N. S. Bokarius». Because from that moment 85 years are passed and many foreign journals of that time are now rare and difficultly accessible, we considered as our duty to give word for word comments of foreign forensic doctors and criminalists about N. S. Bokarius after his death. We believe that the following materials once again will remind us of his talent and invaluable contribution to the theory and practice of forensic medicine, criminalistics and forensic examination.

Keywords: outstanding scientist N. S. Bokarius, forensic medicine, criminalistics, forensic medical examination.

УДК 340.6:929

І. М. Козаченко, доцент кафедри судово-медичної експертизи Харківської медичної академії післядипломної освіти, кандидат медичних наук

БАТЬКО Й СИН БОКАРІУСИ – ВИДАТНІ ФУНДАТОРИ ВІТЧИЗНЯНОЇ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Висвітлено життєвий шлях, наукову та практичну діяльність Заслуженого професора М. С. Бокаріуса і його сина професора М. М. Бокаріуса – відомих вітчизняних науковців у галузі судової медицини та судової експертизи, 85-та та 50-та роковини яких виповнюються 2016 р. Зазначено їх

великий внесок у створення системи судової експертизи України, де провідна роль, безумовно, належить видатному вченому й практику М. С. Бокаріусу, оскільки саме він із притаманною йому передбачуваністю побачив нагальну потребу органів слідства та суду в незалежній і об'єктивній судовій експертизі, яка б спиралась на сучасні досягнення науки.

Ключові слова: М. С. Бокаріус, М. М. Бокаріус, судова медицина, судова експертиза.

2016 р. виповнюються роковини батька й сина Бокаріусів – 85-та річниця Заслуженого професора Миколи Сергійовича Бокаріуса та 50-та річниця професора Миколи Миколайовича Бокаріуса. Судову експертизу нашої держави неможливо уявити без цих славетних імен. Завдяки їхнім зусиллям, таланту, авторитету, наполегливій і нелегкій праці, насназі та творчому натхненню створена система судової експертизи України, яка без будь-яких суттєвих змін, організаційних змін існує й дотепер.

Микола Сергійович Бокаріус
(1869–1931)

Микола Миколайович Бокаріус
(1899–1966)

У створенні цієї системи провідна роль, безумовно, належить видатному вченому й практику М. С. Бокаріусу, оскільки саме він із притаманною йому прозорливістю побачив нагальну потребу органів слідства та суду в незалежній і об'єктивній судовій експертизі, яка б спиралась на сучасні досягнення науки.

Микола Сергійович Бокаріус народився 31 березня 1869 р. в Одесі. 1890 р. вступив до медичного факультету Харківського Імператорського університету, який блискуче закінчив у 1895 р. 1897 р. він стає помічником прозектора, а у 1901 р. – прозектором кафедри судової медицини Харківського університету. 1902 р. М. С. Бокаріус захистив докторську дисертацію

на тему: «Кристаллы Флоранса, их химическая природа и судебно-медицинское значение». З 1903 р. він приват-доцент, а з 1910 р. – професор, завідувач кафедри судової медицини, де працював до дня своєї смерті. На той час ця кафедра вважалася кращою серед кафедр судової медицини на теренах колишнього СРСР.

У період науково-практичної діяльності в Харкові проф. М. С. Бокаріус відбувалося становлення судово-медичної й криміналістичної експертизи в Україні. Цілком природно, що він, як уже відомий фахівець і талановитий організатор, не міг залишитися осторонь цієї справи. М. С. Бокаріус очолює заснований ним 1913 р. Інститут судової медицини, стає завідувачем міським трупним покоєм (до речі, без заробітної плати). Усього ним виконано понад 3000 розтинів трупів і 5000 досліджень речових доказів.

Створення 1920 р. у складі Народного комісаріату охорони здоров'я (НКОЗ) УРСР судово-медичного відділу, керівництво яким було доручено Миколі Сергійовичу, фактично стало початком організації судово-медичної експертизи, котра до того часу ніяких певних форм не мала. Були також відсутні й судово-медичні кадри. Після організації цього відділу на місцях відкриваються посади губернських судово-медичних інспекторів і районних судових лікарів. У 1921 р. у деяких губерніях створюються судово-хімічні лабораторії. Роботою Харківської судово-хімічної лабораторії до 1925 р. також керував М. С. Бокаріус. 15 жовтня 1923 р., спочатку при організації нового відділу НКОЗ, а потім – з безпосереднім підпорядкуванням Наркомові, була сформована Головна судово-медична інспектура, очоливши яку М. С. Бокаріус, став *de jure* першим Головним державним судово-медичним експертом УРСР. Розуміючи, що основне завдання на той час полягало в підготовці кадрів, Микола Сергійович починає проводити індивідуальне навчання судово-медичній експертизі лікарів, які приїздили до нього з різних міст України (Суми, Красноград, Артемовськ, Первомайськ тощо), а в 1925 р. – організує під своїм проводом шеститижневі курси, на яких навчаються й удосконалюють свої знання 13 судових медиків. Серед них були окружні судово-медичні інспектори з Кривого Рогу, Катеринослава, Ніжина, Бердичева, Умані, Первомайська, Шепетівки та ін. У подальшому під керівництвом Миколи Сергійовича постійно працювало 2–3 лікарів з різних регіонів республіки. Отже, М. С. Бокаріус ще в ті далекі часи був безсумнівно першим в Україні, хто розпочав післядипломну підготовку лікарів – судово-медичних експертів.

Опікуючись підготовкою експертних кадрів, М. С. Бокаріус у той самий час бере активну участь у розробленні Кримінального й Кримінально-процесуального кодексів УРСР (1922), а також у виданні різних положень, правил та інструкцій. Із метою встановлення однозначності в судово-медичних розтинах і досягнення відповідного наукового обґрунтування цих досліджень у 1924 р. за його участю НКОЗ УРСР видає перші на теренах колишнього СРСР «Правила судово-медичного дослідження трупів» і «Правила про класифікацію тілесних ушкоджень», що були обов'язковими для всіх лікарів, які виконували функції експертів. Слід відзначити, що аналогічні правила в РРФСР були видані лише 1928 р. Із притаманною йому ви-

можливістю до якості й повноти експертних досліджень і, певною мірою, прискіпливістю та педантизмом, М. С. Бокаріус доповнює «Правила судово-медичного дослідження трупів» спеціальними розділами про особливості дослідження трупів при деяких найпоширеніших ушкодженнях, огляд трупів невідомих осіб, складання протоколу судово-медичного розтину, схемою самого протоколу та інструкцією щодо вилучення тканин і органів від трупів для лабораторних досліджень.

Із огляду на те, що тоді судові експертизи виконувалися в різних експертних закладах, з метою розмежування їхньої діяльності й поліпшення якості роботи як органів розслідування, так і самих експертних установ, трьома наркоматами УРСР (охорони здоров'я, юстиції та внутрішніх справ) видається низка опрацьованих М. С. Бокаріусом інструкцій, а саме: про розмежування діяльності кабінетів науково-судової експертизи, судово-хімічних лабораторій та реєстраційних бюро при органах карного розшуку; про порядок направлення трупів у судово-медичні морги для розтину; про судово-медичні розтини й про складання протоколів цих розтинів; про порядок направлення різного роду об'єктів для дослідження. Видання цих інструкцій від імені трьох урядових відомств зробило ці документи обов'язковими одночасно й для всіх працівників розслідування, і для лікарів, що виконували судово-медичні дослідження, і для експертів-криміналістів. В одній із таких інструкцій є доволі суттєва вказівка на те, що при направленні трупа для судово-медичного розтину слідчий одночасно повинен надсилати й протокол його зовнішнього огляду на місці події або виявлення, а до моменту самого розтину – ще й наявні матеріали попереднього слідства з даної справи, аби лікар, який проводить розтин, міг ознайомитися з тими відомостями, на які по суті та в інтересах справи йому належало б звернути особливу увагу, а також, що судово-медичні розтини проводяться неодмінно в присутності слідчого. На превеликий жаль, ці вказівки тепер забуті, за винятком, мабуть, надання протоколу огляду трупа. Розуміючи, яку важливість становить для розслідування тієї або іншої справи допит потерпілого, якого доставлено в лікувальний заклад, та з огляду на можливе в подальшому настання його смерті, М. С. Бокаріус підготував циркуляр, який було видано НКОЗ і НКВС. Цей документ зобов'язував адміністрацію лікувальних закладів при надходженні в лікарню постраждалої особи зараз же сповістити про це найближчий район міліції. Одночасно працівники органів міліції повинні були в таких випадках негайно приступити до опитування потерпілого для з'ясування обставин події.

1925 р. М. С. Бокаріус організовує перший Український судово-медичний з'їзд, у роботі якого взяли участь 16 судово-медичних експертів із різних місць України. У доповіді на з'їзді він підкреслив бажаність установа з'язків у науковій праці між науковцями центральних закладів і судовими медиками та представниками органів правопорядку на місцях.

Із початку наукової та практичної роботи Микола Сергійович виношував ідею про нагальну необхідність криміналістичного напрямку в розвитку судово-медичної науки й практики. Ця ідея стала наріжним каменем практично всіх його наукових досліджень і метою практичної діяльності як органі-

затора експертизи. На виконання цього 1923 р. проф. М. С. Бокаріус відкриває Харківський кабінет науково-судової експертизи і призначається його завідувачем. За його пропозицією цей кабінет у 1925 р. реорганізовано в науково-дослідний інститут судових експертиз, який він очолював до останніх днів свого життя. Під його керівництвом була створена Харківська школа судових експертів, відомими представниками якої були М. М. Бокаріус, В. П. Колмаков, Л. Ю. Ароцкер, Г. Л. Грановський, З. М. Соколовський та ін., які в подальшому, спираючись на закладені М. С. Бокаріусом підвалини судової експертизи, із успіхом утілили в життя ідеї свого наставника. 1931 р. Харківському НДІ судових експертиз присвоєно ім'я його засновника Заслуженого професора М. С. Бокаріуса.

Для успішного застосування наукових методів у розслідуванні злочинів і поліпшення якості роботи експертних закладів була потрібна відповідна спеціальна література. Багатий досвід науково-педагогічної та практичної експертної роботи, накопичений проф. М. С. Бокаріусом, став підґрунтям для його безцінного внеску в цю справу. Серед багатьох написаних ним монографій, посібників та іншого є багато таких, що створені безпосередньо для практичних судово-медичних експертів, юристів і працівників міліції. Серед них – перша монографія вченого «Судебно-медицинские микроскопические и микрохимические исследования вещественных доказательств» (1911), що багато років слугувала судово-медичним експертам. 1915 р. побачила світ основоположна наукова праця «Судебная медицина в изложении для юристов», яка містить близько 800 сторінок. Видано також практичні посібники «Справочный подручный альбом для работников уголовного розыска и милиции при составлении словесного портрета» (1924) і «Контурные изображения частей тела человека для приложения к протоколам судебно-медицинских вскрытий» (1930). Окремо слід зупинитися на посібникові «Первоначальный наружный осмотр трупа при милицейском и розыском дознании», що витрамав 2 видання (1922 і 1925 рр.), і був настільною книгою декількох поколінь усіх тих, хто якимось чином торкався питань, пов'язаних із кримінальною злочинністю. Не випадково проф. В. Ф. Черваков (1964) відмітив, що ця праця М. С. Бокаріуса за своєю повнотою й наочністю не має рівних у світовій літературі, а відомі судові медики В. П. Ципковський, Ю. С. Сапожников і О. О. Матишев у своїх монографіях, присвячених зовнішньому огляду трупа, вдало використали основні положення М. С. Бокаріуса, наведені в цій праці. У 1929 р. виходить новий доповнений посібник «Первоначальный наружный осмотр трупа на месте происшествия или обнаружения его», а наприкінці 1930 р. – остання праця Миколи Сергійовича «Судебная медицина для медиков и юристов» у 2-х частинах загальним обсягом близько 900 сторінок. Означені праці були другою й третьою книгами задуманого ним п'яти томного видання «Настольное руководство к освоению научной техники в расследовании преступлений», довести до кінця яке йому вже не судилося. Микола Сергійович Бокаріус є автором 47 друкованих праць, більшість яких не втратила своєї актуальності та практичної значущості й донині. Одночасно він редагував журнал «Архив криминологии и судебной медицины» (1926–1927), що роз-

повсюджувався практично у всіх країнах світу, а також журнал «Питання криміналістики та науково-судової експертизи» (1931), який видавався українською мовою. У них, зокрема, надруковано близько 80 рефератів і рецензій, що належать перу самого Миколи Сергійовича, на багатьох іноземних мовах, якими він вільно володів.

Немає жодного сумніву в тому, що розвиток судової експертизи в Україні не можна розглядати окремо від імені Миколи Сергійовича Бокаріуса. Відзнакою його величезних зусиль у цьому напрямі стало звання Заслуженого професора, яке він отримав 1925 р. Заслуженого професора Миколи Сергійовича Бокаріуса не стало 23 грудня 1931 р. Усе його життя, наукова, педагогічна, організаторська та практична діяльність є свідченням самовідданого служіння вітчизняній судовій медицині й криміналістиці, одним із творців яких він з повним правом вважається як в Україні, так і далеко за її межами.

Гідним продовжувачем справи М. С. Бокаріуса став його син Микола Миколайович Бокаріус. Свою трудову діяльність він розпочав під керівництвом батька на кафедрі судової медицини Харківського медичного інституту (нині – кафедра судової медицини, медичного правознавства імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса Харківського національного медичного університету). На цій кафедрі Микола Миколайович почав працювати як діловод трупного покою ще 15-річним хлопчиком. Будучи вже студентом і після закінчення медичного інституту в 1924 р. він працював препаратором кафедри, а в 1927–1931 рр. – асистентом. Після смерті батька М. М. Бокаріус очолив кафедру й керував нею до 1961 р., а потім ще кілька років був професором кафедри.

Проф. М. М. Бокаріус зробив великий внесок у розроблення низки таких важливих проблем судової медицини та криміналістики, як судово-медична травматологія, трупні явища та давність смерті, ідентифікація об'єктів експертизи. Він постійно опікувався питаннями підготовки кадрів науковців і практичних працівників судово-медичної служби Харківщини. Під його керівництвом виконано 30 дисертацій, з яких 4 – докторські. Деякі з його учнів у подальшому очолили кафедри судової медицини вищих навчальних медичних закладів. Це відомі далеко за межами України вчені – професори Б. М. Зорін, М. П. Марченко, В. І. Кононенко М. М. Стрілець, В. О. Татаренко, В. П. Ципковський. Чимало його вихованців посідали в різні часи відповідальні посади в наукових і практичних закладах. Серед них харків'яни – кандидати медичних наук К. М. Бокаріус, М. М. Губін, Г. Л. Голобродський, Л. М. Наместнікова, В. М. Моїсєєв, Л. Л. Сотникова, Е. Л. Туніна та багато ін.

Поряд з активною й плідною діяльністю на кафедрі Микола Миколайович багато років виконував значну педагогічну роботу в інших навчальних закладах Харкова – Юридичному інституті, Інституті удосконалення лікарів та ін. Він деякий час був республіканським судово-медичним експертом, а у 1946–1952 рр. – обіймав посаду начальника Харківського обласного бюро судово-медичної експертизи (ХОБСМЕ). У 1924–1946 рр. М. М. Бокаріус працював у Харківському НДІ судових експертиз, де послідовно обіймав посади завідувача секції біологічних досліджень та ідентифікації, заступника директора інституту (з 1925 р.) і директора – у 1931–1946 рр.

Проф. М. М. Бокаріус заснував Харківське товариство судових медиків і криміналістів і був його незмінним головою до дня смерті. Офіційному початку роботи товариства передувала організаційна робота. У листопаді 1947 р. створено оргкомітет, до складу якого увійшли М. М. Бокаріус, В. П. Колмаков та І. А. Сапожников (криміналісти), М. І. Погибко (судовий психіатр), А. С. Філіппов (судовий медик). На першому пленарному засіданні товариства, що відбулося 22 травня 1948 р., проф. М. М. Бокаріус доповів про його створення. Першими членами товариства стали судові медики й психіатри, експерти-криміналісти та юристи. На другому засіданні в червні того самого року Миколу Миколайовича було обрано головою правління, його заступником – доцента В. П. Колмакова, секретарем – А. С. Філіппова. У назві товариства, а також його Статуті та програмі діяльності знайшло своє відбиття фактичне існування в Харкові ще з 20-х рр. XX ст. науково-практичної спілки судових медиків і криміналістів. Для прикладу наведемо склад Правління товариства станом на 21 грудня 1964 р.: голова – проф. М. М. Бокаріус; заступники голови – завідувач кафедри судової медицини Харківського медичного інституту (ХМІ), доц. М. П. Марченко, завідувач кафедри психіатрії Харківського інституту удосконалення лікарів, проф. М. І. Погибко; директор ХНДІСЕ, проф. В. П. Колмаков; секретар Правління – доцент кафедри судової медицини (ХМІ) Л. М. Наместнікова; секретар пленарних засідань – доцент Харківського обласного бюро судово-медичної експертизи (ХОБСМЕ) Е. Л. Туніна; члени Правління – начальник ХОБСМЕ В. М. Моїсєєв; доцент кафедри криміналістики Харківського юридичного інституту В. О. Коновалова; прокурор-криміналіст прокуратури Харківської області Б. М. Коврижних. Це зайвий раз підтверджує, що Микола Миколайович Бокаріус із притаманним йому творчим підходом до справи й турботою про майбутнє судової медицини, як прикладної науки, успішно запроваджував у життя ідею свого батька, Заслуженого професора М. С. Бокаріуса, про криміналістичний напрям судової медицини.

Активними членами товариства були не тільки викладачі кафедри судової медицини ХМІ й наукові співробітники ХНДІСЕ, але й судово-медичні експерти ХОБСМЕ, а також експерти-криміналісти експертних установ системи МВС м. Харкова. Такий підхід до організації роботи товариства, що сприяв зміцненню зв'язку науки із практикою, зберігся й дотепер. На засідання товариства запрошувалися працівники правоохоронних органів, прокуратури, суду, адвокати. Це давало можливість, з одного боку, ознайомити юристів-практиків з останніми науковими досягненнями в галузі судово-медичної й криміналістичної експертизи, а з другого – вислухати їх побажання щодо підвищення якості судових експертиз. На засіданнях товариства було зазвичай не менше 2-х доповідей. Найчастіше обговорювалися проблеми травми тупими предметами, вогнепальної травми, механічної асфіксії, експертизи речових доказів, теорії судової експертизи, ототожнення особи. Проводилося також рецензування монографій і збірок наукових праць. Заслуховувалась інформація учасників з'їздів, конференцій та семінарів із судової медицини й криміналістики. З доповідями виступали видатні віт-

чизняні судові медики – професори М. І. Авдєєв, А. П. Загрядська, О. Х. Поркшеян, співробітники ХНДІСЕ професори Л. Ю. Ароцкер, Г. Л. Грановський, М. В. Салтєвський та ін. Із самого початку свого існування товариство надає трибуну здобувачам наукового ступеня для обговорення результатів їх досліджень та апробації дисертацій.

Після смерті 2 листопада 1966 р. проф. М. М. Бокаріуса товариство очолювали його учні: до 1990 р. – завідувач кафедри судової медицини ХМІ професор М. П. Марченко, а з 1991 до 2003 р. – завідувач кафедри судово-медичної експертизи ХМАПО професор В. І. Кононенко. Під їх керівництвом були збережені й збільшені ті добрі та корисні традиції нашого товариства, що створені зусиллями, насамперед, його першого голови – відомого вченого й талановитого організатора судово-медичної експертизи професора М. М. Бокаріуса. Ця робота триває й тепер. 2004 р. головою товариства обрано І. М. Козаченка, доцента кафедри судово-медичної експертизи ХМАПО.

2006 р. товариством ініційовані «Бокаріусовські читання» у форматі міжнародних науково-практичних конференцій, що проведені у 2006, 2008 і 2009 рр., які були присвячені пам'яті Заслуженого професора М. С. Бокаріуса і професора М. М. Бокаріуса. Матеріали цих конференцій, на яких, крім висвітлення діяльності Миколи Сергійовича й Миколи Миколайовича Бокаріусів, обговорювалися нагальні проблеми судово-медичної та криміналістичної науки й практики, видано як збірники статей і тез.

На цей час товариство нараховує 123 члена порівняно з 22-ма, що були на його першому засіданні. Членами товариства є не тільки фахівці експертних закладів і установ міста Харкова, а й деякі судово-медичні експерти районної ланки. 28 травня 2008 р. Президія Харківського медичного товариства ухвалила рішення присвоїти Харківському товариству судових медиків і криміналістів ім'я його фундатора й керівника – проф. Миколи Миколайовича Бокаріуса. Це є даниною послідовників видатного вченого за його наполегливу кропітку працю, спрямовану на створення товариства та забезпечення його плідної діяльності протягом 18 років.

68-річна історія Харківського товариства судових медиків і криміналістів свідчить про те, що товариство успішно виконує свої основні завдання з надання допомоги науковцям при виконанні наукових досліджень, а судовим експертам і працівникам правоохоронних органів – у застосуванні на практиці наукових досягнень у судовій медицині й криміналістиці, що сприяє підвищенню їхнього професійного рівня.

Микола Миколайович обирався до правління Всесоюзного та Республіканського товариств судових медиків і криміналістів, був членом редакційної ради журналу «Судебно-медицинская экспертиза». Проф. М. М. Бокаріус – єдиний із судових медиків, якого за великі заслуги перед Батьківщиною нагороджено найвищими державними нагородами.

Миколу Миколайовича Бокаріуса слід уважати найгіднішим продовжувачем справи свого батька. У пам'яті всіх, хто знав Миколу Миколайовича, він назавжди залишиться великим ученим, талановитим викладачем, турботливим і суворим вихователем, шанобливим товаришем, виключно порядною, інтелігентнішою та прекрасною людиною.

Судові експерти Харківщини пишаються тим, що вони є спадкоємцями й послідовниками своїх видатних учителів – Миколи Сергійовича та Миколи Миколайовича Бокариусів і з честю продовжують їхню справу.

ОТЕЦ И СЫН БОКАРИУСЫ – ВЫДАЮЩИЕСЯ ЗАЧИНАТЕЛИ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ СУДЕБНОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ

Козаченко И. Н.

Освещен жизненный путь, научная и практическая деятельность Заслуженного профессора Н. С. Бокариуса и его сына профессора Н. Н. Бокариуса – известных отечественных ученых в области судебной медицины и судебной экспертизы, 85-я и 50-я годовщины со дня смерти которых исполняются в 2016 г. Отмечен их большой вклад в создание системы судебной экспертизы Украины, где главная роль безусловно отведена выдающемуся ученому и практику Н. С. Бокариусу, поскольку именно он с присущей ему прозорливостью увидел насущную необходимость органов следствия и суда в независимой и объективной судебной экспертизе, которая бы опиралась на современные достижения науки.

Ключевые слова: Н. С. Бокариус, Н. Н. Бокариус, судебная медицина, судебная экспертиза.

FATHER AND SON BOKARIUS – OUTSTANDING FOUNDERS OF THE NATIONAL FORENSIC MEDICINE

Kozachenko I. M.

The paper highlights life path, scientific and practical activity of Honored professor N. S. Bokarius and his son professor N. N. Bokarius, whose 85-th and 50 th anniversaries from the dates of death are celebrated in 2016. An estimation of their enormous contribution to the creation of a system of forensic examination in Ukraine including Kharkov school of forensic experts where the leading role undoubtedly belongs to the outstanding scientist and practician N. S. Bokarius, who, with his usual foresight, saw the urgent need of investigation and court bodies in independent and objective forensic examination which is based on the modern achievements of science, is given. An activity of N. S. Bokarius as a great head of the Department of Forensic Medicine of the Kharkov Medical Institute, a talented organizer – the founder of the Institute of Forensic Medicine and the Kharkov Cabinet of Scientific and Forensic Examination which he headed until his death having realized his idea about criminalistic direction in forensic medicine, is shown. Great merits of N. S. Bokarius were awarded with assignment to him of the honored professor title in 1925. There is highlighted activity of N. N. Bokarius as a worthy successor of father's affairs, who headed the Department of Forensic Medicine of the Kharkov Medical Institute for many years after his death, being at the same time vice-rector for academic work, and also he was a director of Kharkov Research Institute of Forensic Expertise and Kharkov regional bureau of forensic medical examination, prepared 4 doctors and 26 candidates of medical sciences, founded Kharkov society of forensic doctors and criminalists bearing his name.

Keywords: N. S. Bokarius, N. N. Bokarius, forensic medicine, forensic examination.